

Roman Moldovan, Studii de istorie economică, București, Edit. Academiei, 1983

Pentru cei preocupați de istoria economică a țării noastre, perioada dintre cele două războaie mondiale a exercitat și exercită o necontenită atracție. Lucrul este firesc dacă ținem seama că aceasta a constituit perioada în care, pentru prima oară, fenomenele capitaliste s-au desfășurat la scara ansamblului pieții naționale, iar economia capitalistă a atins nivelul ei cel mai înalt. Cu alte cuvinte, este vorba de o perioadă pe exemplul căreia modul de existență și mișcare a capitalismului în România poate face obiect de cercetare în modul cel mai complet și permite concluzii care să servească la o mai complexă înțelegere a fenomenelor și tendințelor. Sunt cunoscute, în această privință, eforturile, deși de pe poziții diferite, ale lui Virgil Madgearu prin *Evoluția economiei românești, după războiul mondial* (1940) și Lucretiu Pătrășcanu prin *Problemele de bază ale României* (lucrare scrisă în condiții dramatice de-a lungul anilor 1942—1943 și publicată abia după 23 August 1944). Anii care s-au scurs de la eliberare aveau să cunoască și ei variate și însemnate încercări asupra unor domenii mai înguste sau mai cuprinzătoare ale istoriei economice interbelice.

Pe acest fundal larg al cercetării, volumul *Studii de istorie economică* al profesorului dr. doc. Roman Moldovan, membru corespondent al Academiei Republicii Socialiste România, apărut recent în Editura Academiei, se înscrie ca o contribuție valoroasă la elucidarea sistematică a unora din aspectele de profunzime ale capitalismului din deceniile trei și patru ale secolului al XX-lea în România, rar, puțin sau aproape deloc cercetate de alți autori: formarea și mișcarea capitalurilor în perioada 1925—1938, evoluția consumului pe locuitor a bunurilor de consum între 1926—1939, dinamica, nivelul și interdependențele dintre prețuri între 1922—1940, metodele de calculare a venitului național etc.

O caracteristică fundamentală a lucrării o constituie faptul că reprezintă o istorie economică făcută „pe viu” capitalismului din țara noastră, diferitele capitole fiind elaborate pe cînd orînduirea burgheză mai reprezenta o realitate în spațiul românesc și putea fi cercetată ca atare. Într-adevăr, volumul constituie o selecție (severă și fericită) din

seria studiilor întreprinse de profesorul Moldovan, în chiar perioada respectivă (acionînd, pe atunci, în cadrul institutelor de statistică și de conjunctură economică), pe care le-a publicat în volum sau, separat, în revistele de specialitate, *Enciclopedia României* etc. Baza documentară, de prim ordin, a fost cea mai largă în epocă și conferă lucrării calitatea deosebită a îmbinării observării științifice directe, cuprinzătoare și metodice a fenomenelor și proceselor, cu analiza științifică, sistematică și concludentă.

Prin *Studii de istorie economică* cititorul de astăzi ia contact cu o oglindă a realităților trecute așa cum au fost ele, cum se manifestau în chiar acea epocă. Drept urmare, pe lângă valoarea din punctul de vedere al analizei economico-științifice, lucrarea are și o apreciabilă valoare documentară.

Primul capitol este consacrat formării și mișcării capitalurilor. El relevă procesul și proporțiile acumulării capitaliste, ale transformării profiturilor în capital, și furnizează astfel material obiectiv pentru aprecierea potențialului economic al burgheziei din România în epoca interbelică. Capitolul destinat circulației cambiale reprezintă, la rîndul său, singurul studiu temeinic pînă acum asupra acestui domeniu particular de o excepțională însemnătate pentru înțelegerea mecanismului real de funcționare a economiei capitaliste și, ca să ne exprimăm la modul figurativ, a temperaturii la care se desfășura activitatea practică. Neîndoios, interesul cititorului va crește față de lucrare și pe măsură ce va înainta în lectura capitolului consacrat consumului. Autorul — recunoscut încă în epocă drept cel mai bun specialist în cercetarea statistică a fenomenului, ceea ce a și dus la publicarea analizei și concluziilor sale în volumul al IV-lea al *Enciclopediei României* — cercetează, pe baza materialelor oficiale, mărirea și evoluția consumului mediu pe locuitor la cereale comestibile, legume, cartofi, fructe, alimente de origine animală, unele produse alimentare importante, băuturi, mijloace de întreținere pentru familie și menaj, servicii etc. Analiza dezvăluie obiectiv nivelul scăzut al consumului, tendințele de reducere ale lui în interiorul perioadei cercetate și oferă, astfel, implicit, un punct de plecare științific pentru

înțelegerea proceselor înregistrate în anii construcției socialiste. La rîndul său, capitolul V al cărții, în care se tratează nivelul, dinamica și interdependențele dintre prețuri, oferă un studiu sistematic și aprofundat despre unul din cele mai complexe și dinamice fenomene economice. Sînt analizate: mișcarea prețurilor principalelor produse agricole vegetale în 1922-1940 (fazele mișcării, sezonabilitatea, evoluția comparativă a prețurilor interne și externe, relația dintre volumul recoltei și nivelul prețurilor), raportul dintre prețul produselor agricole de bază (pe exemplul grîului și lapteului) și cel al produselor derivate, evoluția raportului dintre prețul produselor vîndute și cumpărate de agricultori („foarfecele prețurilor”), politica prețurilor și tendințele activității industriale, problema echilibrului dintre prețuri, dependența nivelului prețurilor interne de nivelul prețurilor externe, fazele prin care a trecut regiul prețurilor în România interbelică, caracteristicile politicii prețurilor practicate în România, evoluția costului vieții etc.

Un interes particular prezintă cercetarea socio-economică a comunei Suseni, jud. Argeș, întreprinsă de autor în 1939, în cadrul activității Școlii Sociologice de la București. Ea pune în lumină diferențierile de clasă în sinul țărănimii, lipsa de pămînt, micimea gospodăriilor, inventarul redus (animale, unelte, clădiri etc.) al țăranilor, insuficiența veniturilor în raport cu cheltuielile, greaua povară a datoriilor care apăsau pe țărani ș.a.m.d. Împreună cu celelalte monografii rurale efectuate de Școala condusă de D. Gusti, aceasta oferă tabloul veridic al gravelor stări și contradicții economico-sociale care caracterizau viața satelor românești din acel timp.

Mireea Mușat, Ion Ardeleanu, *De la statul geto-dac la statul român unitar*, București, Edit. științifică și enciclopedică, 1983

Remarcabila sinteză de istorie a României, cu titlul de mai sus, apărută sub semnătura cunoscuților istorici, dr. Mireea Mușat și dr. Ion Ardeleanu, este o amplă prezentare a luptei neîntrerupte purtate de poporul român de-a lungul întregii sale existențe, pentru a-și apăra ființa națională și statală.

Ideea dominantă a lucrării este existența neîntreruptă a statului la români, pornind de la statul dac centralizat al lui Burebista, pînă în zilele noastre.

Prioritar pe aceste meleaguri, poporul dac și-a făurit sub conducerea lui Burebista, în sec. I î.e.n., un stat centralizat independent, a cărui autoritate se întindea pe un vast teritoriu — de la Dunărea de mijloc și Morava,

Urmul capitol, intitulat „Venitul național” conține contribuțiile autorului — în contextul discuțiilor de atunci — la definirea conceptului de venit național și la lămurirea unor procedee metodologice de determinare cantitativă a lui. Merită subliniată, cu acest prilej, și evaluarea de către prof. Roman Moldovan a nivelului cercetării problemei de către economiștii români din acea vreme comparativ cu cei străini (W. C. Mitchell, S. Kuznets, Colin Clark etc.): „Situați în timp și comparativ cu autorii străini, aceștia (cei români — n.n.) sînt ca mod de a concepe teoretic venitul național în același stadiu în care se găsesc cercetătorii în domeniul venitului național în celelalte state: ca realizări practice, însă, din cauza deficiențelor materialului statistic existent, evaluările lor sînt parțiale, reprezentînd în principal ordini de mărime minimale, a avutiei naționale sau venitului național” (p. 185).

Ținînd seama de structura volumului, probabil că ar fi fost potrivit ca explicația din paranteză dată titlului lucrării pe pagina de gardă să lipsească.

Volumul prezentat cercetătorilor științifici, ca și publicului larg de către profesorul Roman Moldovan se citește ușor, iar interesul lectorului sporește pe măsură ce înaintează în lectură. Ca într-o tomografie, cititorul descoperă în profunzime numeroase contradicții care măcinau din interior economia și societatea românească de atunci și își formează, obiectiv, convingerea că rezolvarea acestora nu mai putea avea loc în cadrul sistemului capitalist, ci doar prin negarea lui.

Prof. univ. dr. doc. N.N. Constantinescu

pînă la Olbia și de la Carpații Păduroși pînă la Munții Balcani — și care a constituit o reală piedică în calea expansiunii Romei. Deși a suferit, după moartea lui Burebista, unele diminuări, iar unitatea sa a încetat să mai fie cea anterioară, statul dac a continuat să fie o forță politică și militară remarcabilă, lucru ilustrat de cele două războaie daco-romane din 101-102 și 105-106 e.n. în care regele Decebal i-a opus o dirză rezistență împăratului Traian. Departat de a fi dispărut, ca urmare a cuceririi romane, tradițiile statale dacice au fost adaptate la noile condiții. Se poate spune — lucrarea o demonstrează de altfel pe deplin — că momentul cuceririi romane a marcat începutul luptei pentru refacerea statului național dac,

luptă care a durat neîntrerupt, aproape două milenii.

Continuitatea poporului român și statalității acestuia în perioada de aproape un mileniu a migrației popoarelor este amplu argumentată de autori. Bazată pe izvoare de primă importanță, ei subliniază că, în această perioadă, statalitatea românească a cunoscut forme originale (obștea sătească și uniunile de obști, româniile populare, cnezate, voievozdate, ducate) și s-a sprijinit pe civilizația locuitorilor bazinului carpațo-danubiano-ponțic, civilizație superioară celeia a migratorilor și care a constituit suportul unei dăinuii etnice neîntrerupte, unice, spre deosebire de oricare alt popor din această zonă.

Folosindu-se de propriile entități statale, poporul român a opus — la răscrucea celor două milenii ale erei noastre — o strălucită și eroică rezistență invadatorilor unguri în Transilvania, imperiului bizantin în Dobrogea, precum și invaziilor ultimelor popoare de stepă (cumani, tătari etc.) dinspre răsărit, rezistență care i-a determinat pe invadatori să-i conserve individualitatea politică.

Datorită pericolelor permanente provocate de imixțiunile unor regate și imperii expansioniste vecine (Ungaria, Bizanțul și ultimii migratori), dar și datorită unor tendințe interne centrifuge, statul feudal român unitar nu a putut fi creat, ceea ce însă nu a împiedicat ca harta Europei să consemneze existența statelor feudale românești.

Deosebit de interesant este, pentru cititor, capitolul *Un secol de război neîntrerupt al românilor pentru apărarea ființei naționale și de stat, consacrat rezistenței opuse de români invaziei otomane*. Ca urmare a luptelor purtate pe tot parcursul secolelor al XV-lea și al XVI-lea, sub conducerea unor domnitori ca Mircea cel Bătrîn, Iancu de Hunedoara, Vlad Țepeș, Ștefan cel Mare, Radu de la Afumași, Petru Rareș, românii „au asigurat independența acestora (Moldovei, Transilvaniei, Țării Românești) într-o epocă în care popoarele din jur pierduseră independența statală”, iar rezistența antiotomană „a servit, totodată ca zid de apărare pentru Europa centrală și apuseană” (p. 142).

Acest secol de lupte neîntrerupte ale românilor este încoronat de realizarea, la 1600, a statului feudal românesc unitar, prin unirea Moldovei, Munteniei și Transilvaniei, unire care, chiar dacă — datorită opoziției imperiilor învecinate — nu a existat decât o scurtă perioadă de timp, constituie „actul cel mai strălucit al evului mediu românesc” (p. 144), după cum, pe bună dreptate, subliniază autorii. Unirea realizată în zorii secolului al XVII-lea „a verificat în mod convingător forța și autenticitatea idealului poporului român de unitate și libertate națională, /.../ a reprezentat o dominantă a gândirii și acțiunii politice,

diplomatice, militare și culturale ale marilor voievozi munteni, moldoveni și transilvăneni ce i-au urmat” (p. 161).

Sinteza monografică *De la statul geto-dac la statul român unitar* trezește interesul deosebit al cititorilor prin relevarea în mod convingător, de către autori, pe baza unui bogat material documentar, a caracterului social și național revoluției lui Horia (1784), devenită „simbol al renașterii Daciei” (p. 217), al revoluției lui Tudor Vladimirescu, care a marcat începutul epocii moderne a istoriei românești, precum și al revoluției de la 1848 din țările române. Revoluțiile românești din secolele al XVIII-lea și al XIX-lea au reprezentat momente de vîrf ale luptei neîntrerupte purtate de poporul român pentru unitate și independență, în scopul reconstituirii statului unitar român pe pămîntul străvechii Daciei.

O atenție deosebită se acordă în lucrare analizării situației naționale și sociale a românilor din teritoriile anexate de imperiile înconjurătoare în secolele al XVIII-lea și al XIX-lea, cînd țările române au devenit obiectul competiției lor politice și militare. Regiunile simle vetrei strămoșești aveau să aibă o dezvoltare înecălită, iar populația românească avea să fie supusă unui continuu proces de deznaționalizare. Folosind surse românești și străine, unele de mare autoritate, ca, de exemplu, scrierile lui Karl Marx și Friedrich Engels, autorii reușesc să înfățișeze realist și convingător lupta românilor din aceste teritorii pentru apărarea ființei lor etnice și a limbii strămoșești. Reconstituirea luptei de eliberare a românilor din teritoriile aflate sub jug străin demonstrează teza conform căreia stăpînirea străină poate frîna sau întîrzi, pentru un timp, evoluția și împlinirea aspirațiilor unui popor, dar nu poate împiedica cucerirea libertății și unității naționale, dacă el este hotărît să lupte pentru dobîndirea acestora.

Remarcabilă este ideea că efortul luptei de eliberare al românilor din provinciile subjugate de imperiile habsburgice și țariste a fost facilitat de găsirea unui punct de sprijin în statul național român modern, creat în 1859 prin unirea Moldovei cu Țara Românească. Căstigiarea independenței absolute, în urma războiului din 1877—1878, a polarizat toate speranțele românilor din teritoriile subjugate, care au văzut un razem în lupta lor de eliberare națională și de unire cu patria mamă.

Ca urmare a interpretării și argumentării logice, dar și a vastei documentații românești și străine — în cea mai mare parte inedite — ne atrag atenția capitolele referitoare la luptele purtate de poporul român pentru desăvîrșirea unității statului național român, în perioada 1878—1914, precum și la participarea României la primul război mondial. O mențiune cu totul specială, trebuie acordată capi-

tolului *România, patria tuturor românilor*, care prezintă amplul proces revoluționar al desăvârșirii statului național român. Subliniind împrejurările în care a luat sfârșit primul război mondial prin înfringerea puterilor centrale, dezmembrarea imperiului habsburgic, avântul revoluționar creat pe plan internațional ca urmare a celor două revoluții ruse și, mai ales, a Marii Revoluții Socialiste din Octombrie 1917 — care a eliminat anacronicul imperiu țarist — autorii scot în evidență fundalul luptei românilor din provinciile subjugate care au reușit, în cursul anului 1918, prin adunările plebiscitare de la Chișinău (27 martie), Cernăuți (28 noiembrie) și Alba Iulia (1 decembrie), să înlățuiască în mod integral aspirațiile sale de unitate național-statală. Concluzia care se desprinde — pe deplin veridică și convingătoare — este aceea a „Caracterului larg democratic al hotărârilor de unire cu România — 27 martie, 28 noiembrie, 1 decembrie 1918 —”, conținutul identic al programelor mișcărilor revoluționare burghezo-democratice de eliberare națională a românilor, componența forțelor sociale participante la această luptă, au ilustrat și au dovedit unitatea de aspirații, comunitatea idealului națio-

C. Gh. Marinescu, Al. Tănase, Conștiința națională și valorile patriei.
Iasi, Edit. Junimea, 1982

Intreaga experiență istorică a dezvoltării popoarelor și națiunilor, ca și cea a afirmării poporului nostru în condițiile socialismului, demonstrează că valorile patriei și patriotismului au contribuit în mod hotărâtor la întărirea unității naționale, în socialism ele manifestându-se ca importanți factori ai coeziunii națiunii, ai întării unității întregului popor în jurul partidului comunist.

Deși problemele patriei și patriotismului, ale patriotismului socialist prezintă o asemenea importanță teoretică și practică, puține sînt, totuși, în ultimii ani, lucrările de cercetare științifică consacrate analizei și aprofundării acestor probleme, de pe pozițiile concepției noastre actuale. Este, de aceea, cu atât mai salutară apariția unei interesante lucrări dedicate conștiinței naționale și valorilor patriei.

Sub multe aspecte originală și inedită, lucrarea contribuie la clarificarea conceptelor de bază cu care operează — conștiința națională, specific național, patrie, patriotism — toate noțiunile în legătură cu care s-au făcut încercări mai vechi și mai noi, fără a se fi ajuns la limpezimea și precizarea specifică forjării științifice a noțiunilor și conceptelor.

Efortul de a comunica cititorului, într-un mod cât mai convingător și corect, ce se înțe-

nal, constind în desăvârșirea statului român unitar” (p. 643—644).

Ultimul capitol — consacrat recunoașterii internaționale a desăvârșirii unității statului național român prin tratatele încheiate la „Conferința de pace de la Paris” din 1919—1920 — argumentează că acestea n-au făcut decît să recunoască o stare de fapt și de drept existentă, România întregită, ca urmare a luptei revoluționare a maselor populare românești.

Rod al unei îndelungate activități științifice de cercetare, monografia *De la statul geto-dac la statul român unitar* are meritul de a face o ierarhizare a evenimentelor politice și a participanților la ele, în raport cu contribuția unor oameni politici care fuseseră dați uitării sau nici măcar nu fuseseră recunoscuți ca atare. În plus lucrarea aduce în circuitul cunoașterii științifice evenimente și fapte legate de teritoriile noastre aflate sub dominația străină și care, datorită vicisitudinilor, dispăruseră din obiectivul cercetării științifice istorice.

Dr. Teodor Popescu

lege prin noțiunile amintite este absolut evident. Ne convinge fiecare dintre definițiile date. Dar, dintre acestea, cea mai izbită ca substanțialitate și frumoasă ca exprimare este, după aprecierea noastră, definiția dată patriei. „Patria — se consemnează în lucrare — este tocmai liantul, ceea ce constituie continuitate și permanență în succesiunea formelor de comunitate, de la gînta străveche pînă la națiunea modernă, inclusiv națiunea socialistă; ea este tezaur de gînd și simțire prin care o comunitate umană își afirmă dreptul la nemurire, matricea valorică a existenței omenești, un spațiu de precipitare și decantare a strădaniilor demniurce, este chipul răsfrînt în oglinda istoriei a unui popor, locul de taină, a unor puteri zămislitoare de frumusețe nouă, izvor de țării morale. Prin patrie, omul devine conștient de sine ca forță colectivă, ca o comunitate creatoare...” (p. 8). Iar mai departe se face precizarea absolut necesară că „... patria este, mai mult decît un cadru exterior de existență al unor comunități umane, și o matrice valorică, unitate dintre spațiul exterior și cel interior al conștiinței și sentimentelor, spațiul de geneză al actelor istorice (său ritoare de istorie). Deci patria este altceva decît un fundal neutru al comunităților umane, este modul de existență isto-

rică specifică a acestora, este factorul de permanență al devenirii lor..." (p. 9).

Se cuvine a fi precizat faptul, deosebit de important, că aici nu avem de-a face cu o înțelegere abstractă sau idealizantă a conceptului de patrie și patriotism, ci cu o viziune construită de pe pozițiile filosofiei marxiste ce concepe realitățile, la care se referă conceptele analizate, ca realități complexe, supuse devenirii istorice, condiționate obiectiv, aflate sub impactul activității conștiente a omului. În acest sens, arată autorii, „patria nu este un club de discuții sau o catedrală în care intri cu smerenie și uitare de sine, ci o *zidire* continuă, punerea în valoare a unor nepuizabile energii creatoare, aportul la înălțarea valorilor sale presupune muncă asiduă, organizată și disciplinată" (p. 17).

Propunându-și ca obiectiv principal un discurs asupra conștiinței naționale, lucrarea se axează mai ales, pe această problematică, analizând nivelul etnic și cel de clasă al conștiinței naționale, dimensiunea ei istorică și cea culturală, precum și valorile sale fundamentale: originea daco-romană a poporului român, limba, independența, libertatea, suveranitatea, idealul național. Între acestea, în mod inspirat și ca un omagiu în împlinirea aniversării Marii Uniri, autorii acordă un loc central unei valori fundamentale a conștiinței noastre naționale: *unitatea națională*. „Unitatea națională a constituit o aspirație fundamentală a românilor în întreaga lor istorie. Uimitoarea unitate de limbă, de cultură, de obiceiuri, de etos spiritual a poporului român care a rezistat tuturor vitregiilor vremii, încercările de a i se contesta pînă și dreptul la viață, la o existență istorică de sine stătătoare, de desnaționalizare exercitată de marile imperii din această parte a lumii, nu-și putea găsi împlinirea vocației sale istorice fără desăvîrsirea în plan politico-statal" (p. 147).

Apellînd la o vastă literatură istorică consacrată luptei poporului român pentru unitate — și aici desprindem un alt merit incontestabil al lucrării constînd în valorificarea gândirii noastre progresiste din trecut —, lucrarea invită cititorul să reflecteze la două idei esențiale: a. unitatea națională și desăvîrsirea ei politico-statală își află premisele cu mult înainte de actele politice din 1600, 1859 și 1918, aceste premise fiind plămădite "... după vremurile frământate ale etnogenezei, cînd altele puhoale de năvălitori, altele tălăzuirii de populații migratoare nu au reușit să anihileze țările unui proces de rostire etnică și statală..." (p. 147); b. la înfăptuirea unității naționale, inclusiv a unirii politice din 1918, "... a contribuit lupta de veacuri a poporului atît pe cîmpurile de luptă pentru a-și apăra *fința națională*, cit și prin lucrarea spiritului creator de limbă și valori culturale semnificative ce au reușit să transforme ținu-

turile sale de obîrșie carpato-dunărene și pontice într-o geografie spirituală specifică, generatoare la rîndul ei, alături de o istorie dramatică trăită intens și participativ, — a tipului uman românesc" (p. 148). Iată de ce lucrarea apreciază în mod justificat că 1 decembrie 1918 a fost "... un act politic a cărui valoare și legitimitate istorică rezidă atît în trecut, în *continuitatea de esență istorică* a românilor din cele trei provincii, precum și unitatea de viață și idealuri cu celelalte naționalități, cit și mai ales în viitor în efectele durabile ale acestui act în ceea ce privește participarea creatoare și independentă a poporului român la făurirea istoriei" (p. 148-149).

Efectele durabile ale unirii, ale întregului proces al forjării unității naționale și ale dobîndirii independenței țării au urmat să fie valorificate și ridicate pe o treaptă mai înaltă în viitorul epocii socialiste. Partea ultimă a lucrării consacrată idealului național și conștiinței naționale în condițiile civilizației socialiste subliniază deosebit spiritul novator, creator inaugurat la Congresul al IX-lea al Partidului Comunist Român și dezvoltat ulterior în opera secretarului general al partidului, tovarășul Nicolae Ceaușescu, în întreaga gândire filosofică și social-politică din țara noastră. Aceasta "... a dus la îmbogățirea teoriei marxiste despre națiune și conștiința națională, despre locul și rolul lor în epoca contemporană și în perspectiva istorică a viitorului". A fost astfel lichidată — constată îndreptățit lucrarea — perioada dogmatică "... în care era etichetat cu epitetul de naționalist oricine afirma valoarea conștiinței de origine etnică, a conștiinței și demnității naționale" (p. 262). „Interesele adînci și durabile ale poporului reclamă fapte concrete de civilizație, muncă pasionată pentru a ridica chipul patriei în consens cu o tablă superioară de valori" (p. 266-267). Tocmai de aceea, apreciază corect autorii, patriotismul socialist nu este și nu poate fi "... un sentiment în sine, un simplu crez, ci o forță motrice propulsoare a dezvoltării națiunii noastre pe trepte superioare ale civilizației socialiste, un factor care dinamizează, înobilează conștiințele și propulsează masele în lupta pentru promovarea progresului în toate sferile vieții economico-sociale, spirituale, creative" (p. 291).

Prin argumentele folosite, lucrarea este o pledoarie convingătoare, o analiză pertinentă prin efortul de precizie în utilizarea termenilor de bază, originală prin multe elemente teoretice inedite, dînd un contur mai clar, o configurație mai încheagată și un înțeles mai adînc și mai complex ideii de patrie, patriotism și conștiința națională. Ea se înscrie astfel ca o contribuție valoroasă în literatura noastră de specialitate din ultimii ani.

Dr. Elena Florea

Fred Mahler, *Introducere în Juventologie*, București, Edit. științifică și enciclopedică, 1983

Tineretul reprezintă o parte importantă în structura socio-demografică atât a fiecărei națiuni în parte, cât și pe plan mondial. Această realitate socială a constituit și reprezintă în continuare premisa justificatoare a înființării și existenței unor organisme naționale și internaționale, al căror scop este nu numai de a cunoaște problematica social-politică și filosofică a tineretului, ci și de a contribui la găsirea locului adecvat și corespunzător al tineretului în procesul dezvoltării sociale. De producția științifică a acestor unități de cercetare beneficiază direct și/sau indirect atât tineretul, cât și celelalte categorii demografice care se găsesc în raporturi de intercondiționare și interinfluențare cu tineretul.

Prin apariția lucrării lui Fred Mahler, literatura sociologică din România beneficiază de o importantă contribuție în domeniul studierii tineretului. În cele șase capitole ale cărții autorul prezintă informații valoroase — sub aspectul diversificării și calității — referitoare la problematica socială a tineretului.

Construindu-și un demers științific solid, autorul arată în primul capitol intitulat *Femeiurile istorico-ontologice ale juventologiei* că opțiunea sa esențială în cercetarea istoriei tinerilor, a tineretului și a tineretii se bazează „mai ales pe modul în care a fost privit tineretul în diferite societăți” (p. 16). Un loc important este consacrat și problemelor referitoare la: rolul, influența și importanța normelor și a cutumei, a principiilor morale și a legilor asupra tineretului; evoluția raporturilor dintre tineri și virstnici și conștiința poziției tineretului în societate. După incursiunea istorică asupra problematicii tineretului, în care trimiterele bibliografice cuprind lucrări de referință din domeniile filosofiei, sociologiei, psihologiei, pedagogiei și antropologiei, autorul se oprește asupra trăsăturilor specifice ale tineretului din secolul XX. Capitolul se încheie cu opinia conform căreia juventologia trebuie să se afirme ca o știință unitară care are misiunea de a analiza tineretul ca totalitate, în multitudinea ipostazilor sale concret istorice.

În capitolul al doilea sunt prezentate premisele juventologiei, știința care în concepția autorului se întemeiază în mod explicit pe concepția materialist-dialectică și istorică despre lume, societate și om. Una din premisele esențiale ale juventologiei se apreciază că este „deschiderea spre viitor” a teoriei revoluționare despre lume.

Situndu-se dincolo de granița unor afirmații de principiu despre tinerete, autorul

prezintă tineretea din perspectiva celor două dimensiuni — individuală și socială. O asemenea abordare nu se poate realiza decît — așa cum se afirmă în lucrare — prin prisma triadei timpului și a unei acțiuni în virtutea unor scopuri.

Capitolul al treilea este consacrat obiectului juventologiei; constituit de condiția umană juvenilă sau mai exact spus de „tineretea ca totalitate fiziologică, psihologică, sociologică, antropologică și axiologică, determinată concret istoric” (p. 127). În acord cu această delimitare obiectul juventologiei este desemnat prin trei concepte: tinerul, tineretul și tineretea, fiecare implicând la rândul său un nivel de analiză distinct. Conform opiniei autorului — idee discutabilă de altfel — juventologia ca știință se situează, din perspectiva sferei de generalitate, dincolo de psihologia și sociologia tineretului. După definirea condiției umane juvenile sunt prezentate trăsăturile esențiale ale acesteia: orientarea teleonomică și bidimensionalitatea socio-temporală.

Demersul științific continuă cu paradigmele juventologiei prezentate în partea a doua a lucrării. Capitolul patru este consacrat genezei tineretii, respectiv nasterii personalității tinere și formării tineretului ca subiect istoric colectiv. Autorul apreciază că esența tineretii constă în aceea că existența ei, ca fapt social, se identifică cu geneza ei ca fapt social; punind un accent deosebit — însă pe deplin justificat — pe caracterul prospectiv, proiectiv și acțional al tineretii. Problema fixării scopului acțiunii și analiza unor concepte de largă circulație în domeniul științelor sociale reprezintă o parte de referință în concepția lucrării. Semnalăm preocuparea autorului atât în direcția precizării conceptelor utilizate, cât și în relevarea unor concluzii rezultate din cercetările efectuate asupra tineretului.

Capitolul cinci este destinat analizei celei de a doua paradigme — structura tineretii — definită prin raportul dialectic dintre Statut-Rolul prezent și Statut-Rolul viitor. Pentru început este analizat aspectul preluării de Statut-Rol de la părinți la copii. Într-un asemenea context apar o serie de probleme atât cu referire la modul de preluare a Statut-Rolului în diverse condiții social-economice, precum și unele aspecte privind sensurile și direcțiile de Statut-Rol de la părinți la copii.

Studiile de specialitate scot în evidență influențele exercitate asupra tineretului de către celelalte categorii de virstă; context în care autorul afirmă că „tineretul trebuie

înțeles și definit nu doar prin Statut-Rolul său prezent, ci și prin Statut-Rolul viitor pe care și-l proiectează" (p. 192). În lucrare se menționează că variabilitatea și specificitatea atitudinilor și comportamentelor tinerilor în diferite contexte sociale poate fi înțeleasă numai printr-o viziune generală asupra tineretului ca totalitate, deci ca obiect al juvenologiei. Reține atenția noua definiție a Statut-Rolului tineretului, definiție din care transpare accentul pus pe determinanta concret-istorică, relațiile și grupurile sociale, apartenența de clasă, etc.

În ultimul capitol rezervat dinamicii tineretului — tinerete concepută ca un sistem deschis, a cărui procesualitate internă este determinată și intercorelată cu cea macrosocială — sint definite și analizate următoarele probleme: Identitatea și relațiile societale ale tineretului, marginalitatea — integrarea — participarea, reproducția și schimbarea socială. Autorul respinge pozițiile de marginalitate socială atribuite tineretului, conform cărora este negat rolul acestuia de forță a progresului și consideră „tineretul ca o entitate politică distinctă, obiect și subiect al procesului de educație și socializare și factor al dezvoltării economice și social-politice, cu o identitate și raporturi societale specifice”.

Parcurgind problematica social-relațională a tineretului ajungem de la relațiile sale cu alte categorii de vîrstă la relațiile cu diferite instituții. Semnificativ pentru ultimul tip de relație este ideea conform căreia rela-

țiile tineretului cu instituțiile sînt determinate în ultimă instanță de factorii macrosociale, de natura sistemului social politic, de poziția pe care acesta o atribuie tineretului, depinzînd însă în mare măsură și de conținutul concret al instituțiilor, de tipul raporturilor pe care le promovează, de conștiința și comportamentul tinerilor.

În cadrul confruntărilor teoretice și practice legate de identitatea și relațiile societale ale tineretului, definirea unei politici pentru tineret îi este rezervat un loc din ce în ce mai important. Documentele ONU, UNESCO și ale altor organizații, definesc cele două obiective fundamentale ale politicilor față de tineret: participarea tineretului la dezvoltarea națională și contribuția sa la soluționarea marilor probleme ale lumii contemporane.

Preocuparea permanentă a autorului pentru definirea conceptelor, prezentarea clară a metodelor în paralel cu viziunea totalizatoare, integratoare și nu lipsită de originalitate asupra problematicii tineretului, constituie valente științifice proprii lucrării prezentate.

Prin informațiile care le cuprinde, lucrarea reprezintă o contribuție în demersul cunoașterii teoretice și practice a tineretului, stilul și metoda de elaborare făcînd-o accesibilă nu numai pentru specialiști ci și pentru publicul larg.

Trăilă-Cernescu

W. Weidlich, G. Haag, *Concepts and Models of a Quantitative Sociology. The Dynamics of Interacting Populations*, Springer-Verlag, Berlin, Heidelberg, New York, 1983

Folosirea metodelor matematico-statistice în sociologie are o îndelungată tradiție. Sociologii — ca și psihologii — nu numai că aplică metodele cantitative în domeniul lor specific, cu recunoscut succes, dar au și elaborat, ei înșiși, metode care îmbogățesc arsenalul statistico-matematic, cu o aplicabilitate ce depășește sociologia. Nu este vorba numai de sociometrie, după modelul „economie-econometrie”, sau „psihologie-psihometrie”, ci de metode mai cuprinzătoare destinate analizei cauzale, modelelor macrosociale etc. Sînt binecunoscute, dincolo de granițele sociologiei, nume ca cele ale lui P. Lazarsfeld, R. Merton, J. Coleman, R. Boudon, S. Stouffer și altele¹.

¹ A se vedea: R. Boudon, P. Lazarsfeld, *L'analyse empirique de causalité*. Paris, Ed. Mouton, La Haye, 1966; Fr. Chazel, R. Bou-

don, P. Lazarsfeld, *L'analyse des processus sociaux*. Paris, Ed. Mouton, La Haye, 1970.

² H. Haken, *Synergetics. An Introduction*. Springer Series in Synergetics, ed. II, 1977 și H. Haken (ed.) *Dynamics of Synergetics Systems*. Springer-Verlag, 1980 (în aceeași colecție Series in Synergetics).

niția creatorului ei „sinergetica, domeniu interdisciplinar de cercetare, se ocupă cu cooperarea părților individuale ale unui proces care produce structuri macroscopice spațiale, temporale sau funcționale. Ea are de a face cu procese deterministe ca și cu procese stohastice”.

Autorii fac precizarea că pînă în prezent conceptele sinergeticii au fost elaborate și aplicate la fizică, chimie și biologie și că ei încearcă, pentru prima dată, să le aplice la formarea „structurilor” (sau „pattern”) în societate. După părerea lor, exemple de sociologie cantitativă sînt modelul de formare a opiniei, procesele de tip Volterra + Lotka sau „orologiul lui Schumpeter”. Ideea de la care se pleacă este aceea că societatea umană este un sistem „multicomponent”, compus din unități (oameni): el este un sistem deschis care cunoaște, nu numai interacțiunea internă ci și interacțiunea cu mediul inconjurător. Clasa de fenomene sociologice care pot fi obiect al sinergeticii sînt cele ce aparțin psihologiei socio-politice a indivizilor („micronivel”) și structurile colective, materiale, economice și abstracte ale societății („macronivel”). Conceptele fundamentale ale sociologiei cantitative sînt: spațiul configurației sociale, vectorul atitudinilor și spațiul atitudinilor.

Structura cărții este: 1. Introducere și cadru; 2. Formarea opiniei — un exemplu

elementar de sociologie semicantitativă; 3. Conceptele fundamentale ale sociologiei cantitative; 4. Procese de migrație și (sau) procese de naștere și decese; 5. Teoria nonechilibrului investiției („orologiul lui Schumpeter”) și 6. Interacțiuni macrosociale competitive. Aparatul matematic este uneori destul de complicat, deși sînt prezentate și metode mai simple: ecuația Langevin, ecuațiile Fokker — Planck, modelul Lotka (1920) — Volterra (1927), binecunoscut în biologie și biometrie sub forma luptei dintre animalele de pradă și victime.

Nu vom intra în analiza de detaliu a lucrării recenzate. Ea este doar un început și credem că acesta va fi dezvoltat. Surprinde însă faptul că în această carte a unor fizicieni, și în care economiștii sînt citați în oarecare măsură (J.M. Keynes, J.R. Hicks, J. Schumpeter, M. Kalecki, P. Samuelson, D.W. Jorgenson), ca și unii specialiști în teoria sistemelor (J.W. Forrester, D.H. Meadows, K.W. Deutsch), nu figurează nici un nume de sociolog. Este prematură o judecată de ansamblu asupra acestei lucrări; timpul va arăta — pe măsura unor noi dezvoltări — eficacitatea demersului sinergetic în sociologie.

Prof. dr. I. Trebic

Thomas Luckman, *Life-World and Social Realities*, London, Heinemann Educational Books, 1983

Reprezentînd o culegere de nouă eseuri, care au mai fost publicate, anterior, de către autor, în cadrul unor manuale sau publicații, lucrarea semnată de T. Luckman reia o problemă dezbătută de sociologii fenomenologi, ocupîndu-se de raportul dintre filosofie și sociologie ca aspect metodologic fundamental al cunoașterii sociologice. Fără a avea consistența unui sistem teoretic caracterizat de o structură tematică unitară, cartea reușește, totuși, să redea o imagine omogenă și cuprinzătoare a contribuțiilor aduse de către autor în domeniul sociologiei fenomenologice, capitolele lucrării fiind grupate sub forma unui raționament demonstrativ în care concluziile apar, în mod armonios, din premise.

O primă categorie de eseuri, formînd primele trei capitole ale lucrării, sînt de natură filosofică și urmăresc, îndeaproape, linia de gândire a lui E. Husserl, A. Schutz și A. Gurwitsch, fondatori — cum se știe — ai descrierii fenomenologice a universului vieții cotidiene, ca fundament al științelor sociale și al întemeierii unei așa-numite „protopsihologii” sau

„protosociologii”. Substanța acestei părți a lucrării este mai mult de esență metodologică, încercînd să răspundă la întrebarea pusă, cîndva, de Max Weber: *cum este posibil a explica acțiunea umană?* A doua categorie de eseuri, care formează celelalte șase capitole ale lucrării, sînt dedicate teoriei sociologice propriu-zise, încercînd să analizeze modul în care mințile umane își construiesc și își reconstruiesc lumea lor de viață. Exemplificînd acest proces de construcție și reconstrucție a vieții cotidiene, lucrarea abordează principalele transformări istorice ale religiei și ale altor instituții, încercînd să răspundă la întrebarea: *ce rol joacă raționalitatea în nașterea omului?*

Plecînd de la ideea determinării filosofico-fenomenologice a cunoașterii sociologice, Luckman își propune o analiză critică a conceptelor de cunoaștere și realitate socială, încercînd să demonstreze că filosofia fenomenologică poate oferi științelor sociale „adevărate” cale metodologică prin care ele își vor regăsi propria identitate. Științele sociale — pare

să spună autorul — nu pot deveni ceea ce trebuie să fie, decît atunci cînd vor ajunge reflexie din punct de vedere epistemologic și cînd se vor întoarce asupra problemelor nemijlocite ale omului. Ideea că lumea socială, ca univers al ideilor și acțiunilor noastre, poate fi abordată în mod „obiectiv”, „dinafară”, prin dețasarea filosofică sau cognitivă de realitate, pare greșită, subliniază Luckman. Sistem obligati, permanent, de acțiunile și de rutina noastră de a ne reîntoarce la angajarea practică în această lume și a nu părăsi „perceperea” ei primară. Ca actori în această arenă a acțiunii practice, noi cunoaștem sau credem că cunoaștem ceea ce facem și gîndim. Pe de altă parte, fără dețasarea de preocupările imediate ale angajării practice în realitatea cotidiană, nu putem construi nici-o teorie a lumii sociale, alt în sensul unei construcții „ideologice”, cit și al unei a simțului comun. Cum putem împăca aceste două poziții ireconciliabile, științ fiind că dețasarea de preocupările imediate rămîne totuși calea pe care trebuie să meargă orice încercare de teoretizare?

Separîndu-se de filosofie și încercînd să dobîndescă obiectivitatea rivnită a științelor naturii, ce poate duce la descoperirea „legilor istorice”, științele sociale au căzut în relativism. Costul acestei separări și a imitării modelului științelor naturii se vedește, însă, în „criza” puternică care a cuprins și științele sociale, care, fie că au îndepărtat omul de natură, fie că l-au acceptat ca parte (meccanică) a ei, s-au îndepărtat de veritabilele probleme umane, ca și de reflexivitatea propriei lor cunoașteri. Pentru a reduce sau a înlătura costul acestei separări de filosofie, apare necesară ancorarea teoriei sociale într-o nouă luare de conștiință filosofică. Această nouă conștiințizare (*prise de conscience*) este privită de către T. Luckman ca „descriere fenomenologică a lumii de viață”, descriere care scoate la lumină, strat cu strat, activitățile intenționale ale ființelor umane și care arată că înțelegerea existenței umane este strîns legată de structurile invariante ale conștiinței și comunicării și de toate trăsăturile istorice ale organizării sociale. Arătînd că realitatea social-umană este, în mod necesar, istorică, iar lumea de viață (viața cotidiană) este, de fapt, o comunicare bazată pe producerea și interpretarea intersubiectivă a semnificației, fenomenologia descriptivă se bazează, în ultimă instanță, pe metoda fenomenologică a „reducției radicale” și acordă atenție actelor intenționale în modul lor originar de evidență. Așa cum se poate observa, programul lui Luckman se apropie sensibil de cel al lui E. Husserl, pentru care metoda științei eidetice se construiește prin intermediul intuirii esenței a ceea ce apare constitutiv pentru fenomenele empirice, adică a

ceea ce apare invariabil și permanent față de schimbări. O asemenea fenomenologie a „alitudinii naturale” în viața cotidiană își găsește fundamentele metodologice în fenomenologie, care este privită ca o „critică transcendentă a cunoașterii” ce garantează reflexivitatea epistemologică continuă a științelor sociale. O funcție specifică a fenomenologiei descriptive a structurilor invariante ale lumii cotidiene constă în matricea generală pe care o oferă enunțurile istorice asupra conduitei umane, o matrice ce poate fi concepută ca un tip de „metalimbaj” sau „protolimbaj” pentru limbajele variabile în care se exprimă datele asupra acțiunilor umane. O asemenea matrice poate fi descrisă în felul următor: a. preinterpretarea datelor științelor sociale din perspectiva experienței și acțiunii umane; b. tratarea acestor date ca parte componentă a universului istoric al vieții cotidiene, în măsura în care ele sînt constituite în cadrul acțiunii și experienței umane, în calitate de contexte, specifice istorice, de semnificație și de motivație. Începînd cu experiența concretă — arată Luckman — este posibil să distingem componentele variabile (biografice și istorice) ale vieții cotidiene, de structurile ei fundamentale și să separăm acele straturi ale experienței umane prezente în lumea concretă. În acest mod, experiența concretă poate fi redusă la proprietățile sale formale, invariante, sau poate fi analizată ca fenomen sociocultural complex. Se observă aici, încă o dată, că perspectiva lui Luckman apare apropiată de cea a unor fenomenologi tradiționali cum ar fi Scheler și Husserl. Spre deosebire de Husserl, însă, Luckman crede că o tipologie regională a vieții cotidiene nu este constituită de „egou” transcendent, ci de structurile intersubiective ale universului istoric de viață, care pune în comunicare oamenii și sensurile subiective ale semnificațiilor situațiilor sociale. În acest mod trebuie înțeleasă atât interacțiunea conștiințelor individuale, ca și evoluția organizării sociale, care reprezintă subiecte „tradiționale” ale sociologilor. În acest sens, autorul semnaleză contradicția puternică, existentă între dorința omului de a-și afirma identitatea în cadrul unui univers de viață privat, aparte de manipularile exterioare, și necesitatea lui de a accede pe scara mobilității sociale și a-și sacrifica, în felul acesta, identitatea. Întreaga specializare a sistemelor instituționale, prevalența relațiilor secundare și creșterea anonimatului în care se află cele mai multe roluri sociale — evidențiază Luckman — se combină, pentru a forma un nou tip de „sociistorie apriori”, care, pe de-o parte contribuie la formarea identității omului (prin socializare), iar pe de altă parte îl „refică”, îndepărțîndu-l de formele istorice și cotidiene de

viață. Lumea devine un adevărat „cosmos sacru”, unde instituțiile își dezvoltă propria lor religie, reificând conștiința colectivă și îndepărtându-l pe om de esența sa originară. Deși majoritatea teoriilor asupra religiei privesc secularizarea ca un declin al atitudinii sau comportamentului religios, ele rămân tributare unei explicații a raporturilor dintre condiția umană și schimbarea socială. Dacă structurile elementare ale condiției umane nu se schimbă, trebuie avută în vedere permanenta transformare istorică a relației individului cu ordinea socială stabilită. Din acest punct de vedere, deși structura socială este, astăzi, laicizată, mitul secularizării rămâne doar un mit, deoarece însuși omul nu apare laicizat.

Trebuie să revizuiem întreaga noastră concepție despre natură și societate, conchide Luckman, și, în acest sens, să privim întreaga

Jonathan Schell, *The Fate of the Earth*, New York, Alfred A. Knopf, 1982

Amplioarea fără precedent a manifestărilor pentru dezarmare și pace din Europa, a mișcării antinucleare din Statele Unite ale Americii demonstrează că opinia publică din întreaga lume a devenit, mai ales în ultimii doi ani, tot mai preocupată de destinele civilizației umane și tot mai hotărâtă să opună o rezistență viguroasă cursului irațional spre distrugere. În acest context se înscrie și o bogată activitate publicistică menită să informeze publicul asupra aspectelor multiple ale pericolului nuclear, ale cursei înarmărilor. În acest sens evenimentul editorial al anului 1982 în Statele Unite ale Americii a fost apariția lucrării lui Jonathan Schell *Soarta Pământului*, apărută în anul de maximă amploare a mișcării pentru înghetarea armelor nucleare, anul marilor manifestații pentru pace în această țară. În lucrarea sa Jonathan Schell își propune cu adevărat să discute — de fapt să tragă un semnal de alarmă — tocmai „soarta pământului”, a planetei pe care a apărut și s-a dezvoltat civilizația umană, planetă al cărei destin nu poate fi despărțit de cel al umanității. „Pământul” — spune autorul — „este un mister complicat, căci ne pune în fața misterului vieții în întregul său, a misterului fiecărei forme de viață, a misterului pe care îl reprezentăm, noi, ființele umane cu toate gândurile și creațiile noastre” (p. 73). Schell nu pleacă însă de la o viziune ontologică și nu este exponentul unei școli filosofice sau al unui curent filosofic. Abordarea sa este mult mai pragmatică,

realitate socială, ca o formă istorică a vieții cotidiene, care să ne permită recistigarea identității.

Deosebit de interesantă prin modul original de argumentare, prin critica făcută reificării vieții sociale, ca și prin reflecția metodologică și epistemologică asupra statutului științelor sociale, lucrarea rămâne, totuși, tributară curenților obișnuite ale principiilor fenomenologice, concretizate în absolutizarea subiectivității, delimitarea tranșantă între natural și social, întoarcerea la „concretul radical” ș.a. Dincolo de aceasta, ea trasează un program sistematic pentru metodologia științelor sociale a cărui oportunitate și utilitate rămân la latitudinea cititorului.

Dr. Sorin M. Rădulescu

am putea-o denumi de fapt realistă, fiind construită pe scheletul „dramei nucleare”, care umbrește la ora actuală destinul omenirii. Dacă Schell nu este un teoretician, un filosof, el este în schimb un ziarist extrem de bine documentat și cu un înalt simț de răspundere față de semenii săi, pe care vrea, cu mijloace specifice care îi stau la îndemână să-i salveze de la distrugere. Tema cărții este de fapt condiția umană din perspectiva pericolului nuclear — semnificația unui holocaust nuclear — pentru destinul planetei și, implicit, al omenirii. Autorul argumentează alegerea acestei teme pornind de la relativa înconștiență care a dominat de la detonarea primei bombe nucleare și până în prezent (p. 4).

Pentru a atrage atenția cit mai convingător asupra gravității și caracterului tangibil, real al acestui pericol, în prima parte a cărții — *O republică a insectelor și a ierburii* — J. Schell sintetizează, într-o formă accesibilă și nespecialiștilor, constatările celor mai importante lucrări științifice consacrate efectelor unui holocaust în diverse domenii. Bazându-se pe datele și calculele furnizate de specialiști, el prezintă un holocaust așa cum ar putea avea loc, date fiind capacitățile explozive de care dispun în prezent arsenalele superputerilor, efectele globale primare și secundare ale unui holocaust, care ar afecta iremediabil și ireversibil ecosfera. În concluzie, „un atac nuclear ar distruge mediul natural în proporții fără precedent din vremurile geologice până astăzi, deoarece, ca urmare a catastrofelor naturale ale căror caracteristici nu sînt încă bine determinate ar fi distruse specii și ecosisteme întregi. Nu se poate și

cît de departe ar merge această simplificare a mediului... dar pare destul de probabil, că, imediat după un atac, Statele Unite vor fi o republică a insectelor și a ierbilii" (p. 64—65). Pornind de la datele de care dispune, Schell demonstrează că pe termen lung se va înregistra probabil o deteriorare a condițiilor de viață, deoarece „ruinarea economiei ar însemna distrugerea mijloacelor de supraviețuire”. Confirmînd aprecierea lui Albert Einstein că „otrăvirea radioactivă a atmosferei și deci anihilarea oricăror forme de viață pe pămînt a devenit o posibilitate tehnică”, Schell rezumă concluziile cercetărilor medicale pe care le-a consultat demonstrînd că „generațiile de supraviețuitori vor fi bolnave și degenerate datorită efectelor radiațiilor”. „Așadar — își încheie Schell demonstrația din prima parte — cei care vorbesc de cîștigarea unui război nuclear sau de refacerea după un holocaust visează. Ei trăiesc într-un trecut depășit iremediabil din momentul cînd s-au inventat armele nucleare” (p. 73).

În partea a doua, *A doua moarte*, autorul încearcă să dea măsura umană a dispariției civilizației, a vieții. A doua moarte este de fapt moartea speciei umane, dispariția ei, care diferă de moartea individuală căci anulează toate generațiile care nu s-au născut, care ar fi putut fi și nu vor exista. Deși nu poate pretinde la descoperirea unor aspecte inedite — și probabil nici nu o face — autorul are meritul esențial de a ne obliga să fim conștienți că „toate eforturile, speranțele și creațiile noastre nu pot exista dacă nu există viața”.

Deși pericolul nuclear este apreciat ca un produs al progresului științific și tehnologic, și ca atare, odată „instalat” nu mai poate fi nici negat nici ignorat, nu oamenilor de știință li se atribuie răspunderea pentru descoperirea armelor nucleare ci, pe drept cuvînt, factorilor de decizie politică care au canalizat cercetarea în acest scop. Aspectele politice, militare și strategice sînt, dealtfel, discutate în partea a treia — *Opțiunea*. Substanța acestei părți o constituie un virulent atac împotriva doctrinei „descurajării”, bazate pe „distrugerea reciprocă asigurată”, doctrină ce codifică, la nivelul teoriei strategice, „drama nucleară” a omenirii. Jonathan Schell analizează în amănunt această doctrină și o respinge într-o demonstrație logică, bine documentată și argumentată. Partea cea mai interesantă a acestei demonstrații este relevarea schimbării fundamentale pe care armele nucleare au determinat-o în statului și semnificația confruntării dintre state a războiului. Dacă altădată, în „era pre-nucleară” războiul era o „continuare a politicii cu alte mijloace” în scopul obținerii unei

decizii pe calea armelor”, adversarul fiind învins ca urmare a „epuizării forțelor sale militare” (potrivit teoriei lui Clausewitz la care se raportează și Schell), în era nucleară nu mai poate fi vorba de așa ceva, deoarece orice dezlănțuire de forțe nucleare nu ar duce la „epuizarea forțelor adversarului” ci la distrugerea adversarului și a atacantului, aceasta fiind „piesa logică de rezistență a teoriei descurajării”. Potrivit viziunii inteligente deși incomplete a autorului, paradoxul epocii noastre ar consta în faptul că „revoluția nucleară nu a fost asimilată la nivelul modului de gîndire strategică și politică, ceea ce a determinat menținerea vechilor concepții privind modul de desfășurare a conflictelor. Citindu-l pe Einstein, Schell afirmă că „puterea dezlănțuită a atomului a schimbat totul, în afară de modul nostru de gîndire, ceea ce face să ne îndreptăm în derivă spre catastrofe nebănuite” (p. 188). În concluzie, „trăim împărțiți între două lumi. Ca oameni de știință și tehnicieni trăim în epoca nucleară... în care dispunem de mijloace de violență care fac posibilă auto-distrugerea noastră ca specie. Ca cetățeni și oameni politici însă continuăm să trăim în epoca pre-nucleară, ca și cînd distrugerea nu ar fi posibilă și națiunile suverane pot încă să folosească instrumentele violenței ca pe niște instrumente politice” (p. 188). Generalizarea autorului pare să ignore însă pozițiile și politicile promovate de numeroase state care s-au dovedit perfect conștiente de gravitatea pericolului nuclear. Aceeași viziune incompletă generează, din păcate, concepția potrivit căreia „sistemul suveranității naționale este cel care menține contradicția dintre sistemul de gîndire și nivelul arsenalelor militare... căci apărarea „suverană” a intereselor naționale dictează necesitatea strategică în virtutea căreia ar putea fi uciși sute de mii de oameni”. Confuzia între principiul suveranității naționale, a cărui respectare este o condiție sine-qua-non a participării cu drepturi egale a tuturor statelor la viața internațională în mod creator, în afara oricăror interferențe și presiuni, și prelinșa „apărare a intereselor naționale” folosită ca paravan pentru susținerea strategiei descurajării este o eroare de conținut care umbrăște demonstrația autorului. Voiața popoarelor care se poate exprima în arena internațională numai prin intermediul suveranității, nu identifică „interesele naționale” cu distrugerea speciei sau cu un atac nuclear, iar analiza poziții adoptate de numeroase state cu privire la exacerbară cursa înarmărilor l-ar fi putut determina pe Jonathan Schell să încerce o înțelegere mai profundă, mai nuanțată a modului în care este receptat pericolul nuclear pe plan internațional. Inten-

sificarea activității noulor mișcări pentru pace și presiunile pe care acestea le exercită asupra guvernelor din diferite țări au devenit elemente de care deciziile forurilor naționale și internaționale sînt silit să țină cont, ceea ce scoate în evidență în prezent impactul pe care forțele naționale îl pot avea asupra situației internaționale și care nu ar fi posibil fără afirmarea plenară a principiului suveranității.

În ciuda acestei deficiențe, însă, nu putem contesta valoarea întregii lucrări, seriozitatea și profunzimea cu care examinează consecințele unui holocaust precum și mecanismele de gândire politică prin care pericolul nuclear este menținut la nivele alarmante, căci Schell „demolează” argumentele susținătorilor descurajării potrivit cărora „salvarea de la distrugerea speciei prin armele nucleare este asigurată de înseși armele nucleare; posesiunea armelor nucleare de către marile puteri va împiedica utilizarea acestor arme de către puterile respective” (p. 197). Aceasta ar fi, potrivit autorului, confirmarea sumbrei predicții a lui Winston Churchill care a declarat că „Securitatea va fi copilul bine hrănit al teroarei și supraviețuirea sora gemănă a anihilării”. Dar, arată în continuare Schell, de vreme ce doctrina descurajării corelează securitatea cu teroarea și o face pe cea dintîi dependentă de cea din urmă, nu putem fi siguri care va avea în final ascendentul. Nu putem ști deci că în orice clipă putem fi înghițiți de o sferă de foc” (p. 199). Logica descurajării, în interpretarea lui Schell, este că „securitatea este direct proporțională cu teroarea și deci teroarea nucleară trebuie permanent sporită” (p. 199), ceea ce înseamnă, în ultimă analiză, și că „nu poate exista o amenințare credibilă fără credibilitatea utilizării armelor nucleare” (p. 221).

În aceste condiții, singura alternativă viabilă, în viziunea autorului, este dezarmarea,

Daniel Deudney, Christopher Flavin,
Choose, A. Worldwatch Institute
New York, London, 1983

În ciuda progreselor din știință și tehnologie, a dezvoltării unor noi metode de conducere și organizare, a difuziei rapide a inovației tehnologice, lumea se confruntă cu probleme grave a căror soluționare este departe de a fi rezolvată. Una din aceste probleme este energia, socotită de majoritatea cercetătorilor ca motor al dezvoltării. Evoluțiile complexe economice (instabilitate monetară, raporturi de schimb necorespunzătoare) ca

și astfel cartea se încheie cu o pledoarie pentru dezarmare căci „întreaga omenire trebuie să se asocieze într-o alianță defensivă împotriva dușmanului comun — armele nucleare” (p. 220). În acest sens formulează și „un nou principiu strategic al erei nucleare”: „Factorul de descurajare este cunoașterea”. Este vorba în primul rînd de cunoașterea științifică care a permis realizarea armelor nucleare, realizare ce va fi oricînd posibilă dat fiind faptul că există cunoștințele științifice necesare. În al doilea rînd este vorba și de o „înțelegere spirituală, intelectuală, viscerală” a ceea ce ar reprezenta dispariția speciei, distrugerea generațiilor viitoare. Prin aceasta Schell speră să ofere un principiu călăuzitor pentru conduita politică într-un sistem nou, în care „disputele să fie rezolvate pe cale pașnică”, un sistem care să fi asimilat „revoluția nucleară”, fără a reuși însă să sugereze modalități concrete de realizare practică.

„Soarta Pămîntului” exprimă probabil cel mai bine situația dramatică în care se află omenirea, modul în care imensa acumulari de arme afectează toate aspectele vieții noastre, punind sub semnul întrebării însăși existența umană. Lucrarea reflectă preocuparea și îngrijorarea manifestată în largi cercuri ale opiniei publice, ale factorilor care pot influența opinia publică, față de cursul aberant și irațional al cursei înarmărilor, față de deciziile care nu țin seama de interesele vitale ale umanității. Meritul al cărții, după părerea noastră, pe lângă argumentația logică și vibranta pledoarie pentru supraviețuire, constă în a fi sintetizat aceste probleme într-o formă accesibilă maselor largi de cititori. Prin această, ea devine, mai mult decît o carte — un gest de înaltă responsabilitate umană.

Rodica Gulcer

Renewable Energy—The Power to
Book, W. W. Norton & Company,

și cele politice (războaie, embargo) s-au reflectat în ceea ce privește energia prin manifestări contradictorii, instabile, ambigue.

Modificarea concepției generale de cercetare (globalitate, independență) ca și a metodelor particulare (cu accent pe calitativ, social, impact) nu a condus la o imagine clară asupra crizei energetice și a posibilității de ieșire din ea. În acest context, apariția une

lucrări care tratează *energia regenerabilă**, ea cea a cercetătorilor Daniel Deudney și Christopher Flavin de la prestigiosul institut Worldwatch, este nu numai o sarcină dificilă ci și un act de curaj.

Scopul declarat al lucrării este de a evidenția progresele realizate până acum în energia regenerabilă și perspectivele ei de utilizare. Accentul este pus pe tehnologiile practice, aici și acum, care permit tranziția către utilizarea mai eficientă a energiei regenerabile și de asemenea evaluează impactul acestor schimbări asupra diferitelor părți ale lumii (țări dezvoltate, țări în curs de dezvoltare, lumea a treia).

Istoricul utilizării unor forme de energie regenerabilă, descrierea tehnologiilor, a stadiului de realizare a unor proiecte, a obstacolelor și oportunităților ce stau în fața difuziei tehnologiilor, a rezervelor de energie ca și a perspectivelor de exploatare a lor, ar fi fost suficiente să atragă atenția asupra cărții. Dar ea are în plus niște virtuți, care, paradoxal ar putea fi descrise astfel: deși nu este o carte de cercetare prospectivă, utilizează instrumente specifice și oferă o imagine consistentă asupra viitorului energiei; deși este o carte „tehnică”, privește în permanență tehnologia în corelație cu mediul social și natural; deși nu face în mod firesc apel la metodologii ale evaluării tehnologice, studiază impactul schimbărilor tehnologice asupra societății, și în sfârșit, deși cartea este scrisă de cercetători și nu de literați, stilul este curgător și elegant, alegerea titlurilor de capitole și paragrafe este deosebit de inspirată (ca de exemplu cele care parafrazează cărți celebre: *Energia la răscruce* — *Civilizația la răscruce*, Radovan Richta, *Regele cărbune* — ca în romanul cu același titlu de Upton Sinclair).

Subtitlul cărții, intitulat: *Puterea de a alege*, este justificat în capitolul unu, care încearcă să sensibilizeze cititorul la marile responsabilități pe care le are, în calitate de membru al unei comunități, în legătură cu formele de energie cele mai adecvate. Dacă trecerea de la lemn la cărbune s-a făcut pe perioada revoluției industriale, introducerea petrolului și a gazelor naturale s-a făcut în câteva decenii. Presiunea timpului și a mijloacelor financiare face posibilă doar o singură tranziție de energie înăuntrul unei generații.

În continuare, autorii fac un tablou al surselor convenționale de energie și al perspectivelor lor de utilizare. Incertitudinile legate de petrol au redus optimismul prognoziștilor:

astfel, o prognoză citată de autori, făcută în 1982 cu un orizont de 5 ani, concluzionează că prețul barilului de petrol va fi între 30 și 150 dolari și că „probabilitatea ca prețul să se afle oriunde între aceste limite este aproximativ egală”!

Revenirea puternică în atenție a cărbunelui, revenire sprijinită cu mari fonduri financiare, deși reduce presiunea cererii de petrol nu va rezolva problemele energiei ale unei țări și va mări, în același timp, cheltuielile legate de sănătate și protecția mediului înconjurător.

O analiză detaliată este făcută și pentru energia nucleară și pentru „revoluția conservării”, cum o numesc autorii, studiindu-se posibilitățile de a asigura necesarul de energie pe plan mondial și local ca și substituția petrolului. Utilizarea energiei regenerabile, adaptată la resurse și condiții locale, cu investiții inițiale mici și întreținere ușoară, cu efecte asupra sănătății oamenilor și asupra mediului, incomparabil mai redusă decât ale formelor convenționale, pare să fie în accepțiunea autorilor cărții o promisiune interesantă. Pragmatismul autorilor se observă și din faptul că ei evită discuțiile, de acum obositoare pe plan internațional, în legătură cu definirea resurselor regenerabile de energie, mulțumindu-se să facă o enumerare a lor și să le trateze în mod deosebit. Aceste resurse sînt: proiectarea solară pasivă, colector solar, celule fotovoltaice, lemn, energie din plante și gunoais, puterea apei, puterea vîntului și energia geotermală.

Fiecărei forme de energie menționată mai sus îi este dedicat cite un capitol care tratează pe larg atât probleme ale tehnologiei cit și ale mediului natural și ale societății. De asemenea, sînt prezentate politici de dezvoltare cu bogate exemplificări și o imagine asupra viitorului acestor energii regenerabile. Pe scurt sînt discutate și puterea valurilor și sateliților solari.

Următoarele trei capitole evidențiază problemele sociale și politice ale energiei regenerabile. Creșterea ponderii energiei regenerabile în totalul energiei, de la 18% azi, la 26% în anul 2000, este o sarcină posibilă în condițiile punerii în valoare a uriașului potențial. De asemenea trebuie redimensionate valorile și obiectivele oamenilor și redimensionate instituțiile care să permită tranziția către energia regenerabilă. Aceste redimensionări presupun investiții, descentralizare, tehnologii adecvate, programe de educație și informare etc.

*Daniel Deudney, Christopher Flavin — *Energie regenerabilă*, — puterea de a alege, W. W. Norton & Company, New York, London, 1983.

Ultimul capitol intitulat: *Forme ale unei societăți regenerabile* analizează implicațiile tranziției pentru întreaga societate, evidențiind avantajele energiei regenerabile față de cea convențională: creșterea de noi locuri de muncă, întoarcerea la sate și întinerirea lor, bazarea pe forțe proprii, o echilibrare mai evidentă între națiuni, între bogați și săraci, între generații, etc.

Numai prin utilizarea energiei regenerabile copiii noștri se vor bucura, la un cost

rezonabil, de ceea ce ne-am bucurat și noi; numai prin utilizarea energiei regenerabile se poate ridica standardul de viață al majorității populației lumii; sînt două din concluziile importante ale cărții. „Puterea cerută de a face aceste opțiuni este la îndemina noastră” este ultima frază a acestei cărți, despre care se va vorbi mult timp de aici încolo.

Vasile Mihai

Pe lângă faptul că este un manual de fizică și chimie, această carte este un manual de istorie a fizicii și chimiei. Este un manual de fizică și chimie care este scris într-o limbă simplă și clară, astfel încât să poată fi înțeles de toată lumea. Este un manual de fizică și chimie care este scris într-o limbă simplă și clară, astfel încât să poată fi înțeles de toată lumea. Este un manual de fizică și chimie care este scris într-o limbă simplă și clară, astfel încât să poată fi înțeles de toată lumea.

... înțeles de toată lumea. Este un manual de fizică și chimie care este scris într-o limbă simplă și clară, astfel încât să poată fi înțeles de toată lumea. Este un manual de fizică și chimie care este scris într-o limbă simplă și clară, astfel încât să poată fi înțeles de toată lumea.

... înțeles de toată lumea. Este un manual de fizică și chimie care este scris într-o limbă simplă și clară, astfel încât să poată fi înțeles de toată lumea. Este un manual de fizică și chimie care este scris într-o limbă simplă și clară, astfel încât să poată fi înțeles de toată lumea.